

Anası tatar, atası avar, vətəni Azərbaycan olan şəxsiyyət

O, Üzeyir Hacıbəylinin son dəqiqələrinə qədər yanında olub

1979-cu ilin avqust ayının sonuncu günü idi. Musiqi Texnikumunun fortepiano şöbəsini fərqlənmə diplomu ilə bitirdikdən sonra, Azərbaycan Dövlət Universitetinin Jurnalistika fakültəsinə daxil olmuşdum. İkinci kurs tələbəsi idim. "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzetindən dahi bəstəkarımız Üzeyir bəy Hacıbəylinin ev-muzeyi haqqında məqalə yazmağı tapşırılmışdılar. Günəşli bir bazar günü muzeyə gəldim.

Muzey artıq dörd il idi ki, fəaliyyət göstərirdi. Bu mədəniyyət məbədində mənə çox mehribanlıqla qarşıladılar. Muzeylə tanış etməyə başladılar. Məni maraqlandıran suallara onlardan cavab almaq istəyirdim. Amma görünür, əməkdaşlar suallarımı cavablandırmaqda çətinlik çəkdikləri üçün onlardan biri harasa getdi və ucaboylu, kübar, zadəgan görkəmli, əlində əsa olan, vüqarlı bir şəxslə qayıtdı. Tanış olduq. Onun muzeyin direktoru Ramazan Xəlilov olduğunu öyrəndim. Və mənim Ramazan bəylə tanışlığım beləcə başladı. Gelişimin məqsəd və məramını ona söylədim. R. Xəlilov böyük həvəslə Üzeyir bəy Hacıbəyli və muzey haqqında dəyərli məlumatlar verdi. O vaxt Ramazan bəyin 78 yaşı vardı. Bu yaşda olan insanın hafizəsi, danışiq qabiliyyəti, Üzeyir bəyə olan sevgisi mənə valeh etmişdi. Muzeylə tanışlıqdan sonra Ramazan Xəlilov mənimlə maraqlandı. Musiqi təhsilimin olduğunu, hazırda isə universitetin jurnalistika fakültəsində oxuduğumu söylədim. Simasında məmnunluq hissini sezdim. İşləyib-isləmədiyimi soruşdu. Dedim ki, hələ çalışmıram. Bu muzeydə işləmək istəyib-istəmədiyimi soruşdu. Mənim üçün gözlənilməz olan bu suala məmnuniyyətlə "bəli" cavabını verdim. "Elə isə sabahdan işə gəlin" dedi. Beləliklə, 1 sentyabr 1979-cu ildən dünya şöhrətli dahi bəstəkarımız Üzeyir bəy Hacıbəylinin ev-muzeyində, Ramazan Xəlilov kimi böyük ziyalı, ensiklopedik bilikli bir insanın rəhbərliyi altında əmək fəaliyyətimə başladım. Düz iyirmi beş il yarım bu muzeydə çalışdım. Onun iyirmi ilini unudulmaz insan, gözəl ziyalı Ramazan Xəlilovla çiyin-çiyinə işlədim. Onun vəfatından sonra beş ay qızı Nərgiz Xəlilova ilə çalışdım. Qalan beş ildə isə muzeyə rəhbərlik etdim. 2005-ci ilin fevral ayında mənə qarşı olan böyük haqsızlığa cavab olaraq, vəzifəmdən istefa verdim. Amma gəncliyimi sərf etdiyim, xüsusilə, Ramazan Xəlilovun rəhbərliyi altında muzeydə çalışdığım o illəri unutmadım.

GƏNCƏDƏ ERMƏNİLƏRƏ QARŞI DÖYÜŞÜB

Ramazan Xəlilov qeyri-adi insanlardan idi. Bu şəxslə adicə söhbət etmək insana böyük zövq verirdi. O qədər mədəni, səmimi, yüksək səviyyəli, kübar idi ki, onunla ünsiyyətdə olmaqdan ayrıca bir qürur duyurdum. Geniş erudisiya sahibi olan R. Xəlilova haradan sual verirdin, oradan sənə cavab verirdi. Ramazan bəy böyük bir nəslin - Terequlovlar və Xəlilovlar nəslinin layiqli nümayəndəsi idi. Böyük həyat təcrübəsi vardı. Və mən ondan

özüm üçün çox dəyərlər əxz etdim. Ramazan Xəlilov məktəbi keçdiyimi həmişə qürurla söyləyirəm. Azərbaycan mədəniyyəti tarixində xüsusi yeri olan Ramazan Xəlilov 27 dekabr 1901-ci ildə Qroznı şəhərində, zadəgan ailəsində dünyaya gəlmişdir. 1908 -1914-cü illərdə Tiflisdə gimnaziyada oxumuş, çar II Nikolayı orada görmüş, onun bir neçə sualını da cavablandırmışdır. 1914 -1917-ci illərdə Moskvada Straxov gimnaziyasında təhsilini davam etdirmişdir. Sonra yenidən Tiflisə qayıtmış, atası Həməzət bəy Xəlilovun Azərbaycanın görkəmli generalı Səməd bəy Mehmandarov və Əliqə Şıxlınskinin xeyir-duası ilə yaratdığı "Ləzgi alayı"nda xidmətə başlamışdır. 1918-ci ildə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti ordusunun strukturuna daxil olan bu alayın tərkibində gənc R. Xəlilov Zaqatala, Qəbələ, Şəki və Gəncənin erməni quldur dəstələrindən təmizlənməsinə şücaət göstərmişdir. Ramazan Xəlilov o hadisələr barədə belə danışır: "1918-ci ilin əvvəllərində xain Andranik və əlaltısı Hamzas-

İnstitutunda peşəkar mühərrir təhsili almışdır. İlk qələm sınağını Azər TAC-da keçən gənc müxbir, sonralar "Yeni yol", "Kommunist", "Bakinski raboçi", "Pravda", "Kommunist Qruzii", "Pravda Vostoka", "Sovet Gürcüstanı" və s. mətbuat orqanlarında, ümumiyyətlə, 38 adda qəzet və jurnallarda yazıları dərc edilmiş, keçmiş SSRİ miqyasında tanınan jurnalist olmuş, bir müddət "Komsomolskaya pravda"nın Azərbaycan üzrə xüsusi müxbiri kimi fəaliyyət göstərmişdir. O, 1933 -1938-ci illərdə Leninqrada (Sankt-Peterburq) şəhərində yaşamış, Azərbaycanın "Kommunist", Gürcüstanın "Kommunist Qruzii", "Sovet Gürcüstanı", "Pravda Vostoka" qəzetlərini bu şəhərdə təmsil etmişdir. R. Xəlilov Azərbaycan, tatar, avar, ləzgi, gürcü və rus dillərində sərbəst danışır. Həmişə isə belə deyirdi: "Anam tatar, atam avar, vətənim Azərbaycan"dır". 1938-ci ildə Ramazan Xəlilov böyük dühamız Üzeyir bəy Hacıbəylinin dəvəti ilə Bakıya gəlmiş, əvvəlcə Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasında Üze-

pin başçılığı ilə erməni-daşnak qüvvələri Azərbaycanın bir çox bölgələrində baş qaldırmışdılar. Onların etdikləri dəhşətli cinayətləri, vəhşilikləri öz gözlərimlə görmüşdüm. O vaxt Gəncə iki hissəyə bölünmüşdü. Körpünün bir tərəfi azərbaycanlıların, o biri tərəfi ermənilərin əlində idi. General Ə. Şıxlınskinin əmri ilə biz Şəkidən Goranboya gəlib dincəldik, səhəri gün Gəncəyə hücum keçdik. Ermənilər qorxularından doşan kimi qaçdılar."

Ramazan Xəlilov 1920-ci ildə, bolşeviklər hakimiyyətə gəldikdən sonra milli orduda xidmətinə görə həbs edilmişdir. O günləri ürək ağrısı, həyəcanla yada salar, qəhər onu boğa-boğa həbsxana kamerasında atası ilə görüşündən söhbət açardı. Onun xatirələrini dinlədikcə, bu insanın nə qədər əzablı yollar keçdiyini düşünür, lakin onun qeyri-adi iradəsinə, mətnliyinə heyran qalırdım. R. Xəlilov qorxu nə olduğunu bilməmiş, müdrikliliyi, uzaqgörənliyi, mərdliyi onu hər zaman xilas etmişdir.

ÜZEYİR HACIBƏYLİNİN DƏVƏTİ İLƏ BAKIYA GƏLİB

1923-cü ildə Ramazan Xəlilov jurnalistika sahəsində fəaliyyətə başlamış, 1933-cü ildə Moskva Redakte-Nəşriyyat

yir bəyin şəxsi katibi, 1941 -1953-cü illərdə isə konservatoriyada birinci prorektor vəzifəsində çalışmışdır. Ü. Hacıbəylinin ömrünün son dəqiqələrinə qədər yanında olan R. Xəlilov azman sənətkarın hər arzusunun yerinə yetirmişdir.

Üzeyir bəy Hacıbəylinin həyat və yaradıcılığının gözəl bilicisi, alovlu təbliğatçısı olan Ramazan bəy dahi sənətkarın vəfatından sonra da onun adının əbədiləşdirilməsi üçün əlindən gələni etmişdir. Üzeyir bəy onun nəzərində müqəddəs bir insan idi. O, saatlarla ölməz sənətkar haqqında danışmaqdan usanmazdı: "Tələ mənə çox məşhur şəxsiyyətlərlə qarşılaşmışdır, görüşürmüşdür, lakin Üzeyir bəyin yerini verən, ona tay olan ikinci bir şəxsə rast gəlmədim həyatımda. Üzeyir bəy Hacıbəyli xeyirxahlığın və humanistliyin dahi mücəssəməsi adlandırardım".

ULU ÖNDƏR ONU ÖMÜRLÜK DİREKTOR TƏYİN EDİB

Gözəl təşkilatçılıq qabiliyyətinə malik olan Ramazan Xəlilov konservatoriyada çalışmaqdan yanaşı, eyni zamanda 25 il Azərbaycan Musiqi Fonduna rəhbərlik etmiş, Opera və Balet Teatrında sərəncam-

Səadət QARABAĞLI, Üzeyirşünas

çı direktor olmuş, 1952-ci ildə Opera Studiyasını yaratmış və uzun illər oraya rəhbərlik etmişdir.

20 noyabr 1975-ci ildə ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin şəxsi təşəbbüsü və köməkliliyi ilə dünya şöhrətli sənətkar Üzeyir bəy Hacıbəylinin vəfatından düz 26 il sonra Bakıda dahi bəstəkarın ev-muzeyi açılmışdır. Muzeyin yaradılmasında böyük xidmətləri olan Ramazan Xəlilov elə həmin ildən ulu öndər tərəfindən bu sənət məbədinə ömürlük direktor təyin edilmişdir. Üzeyir bəyin irsinin qorunmasında, tədqiqində və təbliğində onun gördüyü işlər danılmazdır və əvəzsizdir. Təəssüf ki, bu gün Ramazan Xəlilovun əməyini, vaxtilə gördüyü işləri öz adına çıxıb kitab nəşr edənlər var. Həyatda heç nə cavabsız qalmır. Tez, ya gec, haqq öz yerini tapır. Əfsuslar olsun ki, bu gerçəkliyi anlamayan, mahiyyətinə varmayan insanlar hələ də mövcuddur. Amma o cavabı hər kəs alaçaq...

Üzeyir bəy Hacıbəyli irsinin yorulmaz tədqiqatçısı və təbliğatçısı Ramazan Xəlilov ömrünün son dəqiqəsinə qədər çalışdı. Özünün şəxsi stenoqrafçısı var idi. Səatlarla danışar, stenoqrafçı yazardı. R. Xəlilov məşhur insanların, sənətkarların Üzeyir bəy Hacıbəyli haqqında xatirələrini toplamışdı. Hətta onu Moskvada "Sovetski kompozitor" nəşriyyatına təqdim etmişdir. Lakin qara qüvvələr o kitabın orada nəşrinə mane olmuşdular. Ramazan bəy həmin kitabı nəşriyyatdan geri almışdı və o əlyazma R. Xəlilovun şəxsi arxivində idi...

Bütün bunlarla yanaşı, Ramazan Xəlilov tərcümə sahəsi ilə də ciddi məşğul olurdu. O, Üzeyir bəy Hacıbəylinin dünya şöhrətli "Arşın mal alan" operettasını rus dilinə çevirmiş, onun tərcüməsində əsər Moskvada, Sankt - Peterburqda, Riqada, Tallində və digər şəhərlərdə tamaşaya qoyulmuşdur. R. Xəlilov həmçinin Vasif Adıgözəlovun "Nənəmin şahlıq quşu", Azər Rzayevin "Hacı Kerim Aya səyahəti" musiqili komediyalarını, Nəriman Nərimanovun "Bahadır və Sona", İslam Səfərlinin "Göz həkimi" əsərlərini rus dilinə tərcümə etmişdir.

Mədəniyyətimizin inkişafında, milli musiqi kadrların yetişdirilməsində Ramazan Xəlilovun rolu danılmazdır. O, uzun illər musiqi mədəniyyətimizin təbliği ilə də məşğul olmuş, Azərbaycan mədəniyyətinə dair bir neçə kitab yazmışdır. O, 1995-ci ildə ümummilli lider Heydər Əliyevin sərəncamı ilə "Şöhrət" ordeni ilə təltif edilmişdir.

Ramazan Xəlilov enişli-yoxuşlu, eyni zamanda çox şərəfli və zəngin həyat yolu keçmişdir. Bu ilin dekabr ayında Ramazan Xəlilovun anadan olmasının 115-ci ili tamam olacaq. 115 ilin böyük bir qismini, Azərbaycan xalqına, onun mədəniyyətinə, incəsənətinə xidmət etmiş bir insanı unutmmaq mümkündürmü? Həyatda elə insanlar var ki, illər ötsə də onun siması, insanlıq keyfiyyətləri, əməli, kübarlığı, zadəganlığı, ziyallığı unudulmur, yaddaşlara, hafizələrə, qəlblərə həkk olunur. Görkəmli mədəniyyət xadimi, gözəl ziyalı olan professor Ramazan Həməzət oğlu Xəlilov da unudulmayacaq, daim onu tanıyanların və dəyərini bilənlərin qəlbində yaşayacaqdır.